

ETNOPALEONTONÍMIA BALEAR. RECULL DE NOMS POPULARS DE FÒSSILS DE LES ILLES BALEARS

*«Prescindiu d'una sola de les àrees culturals que us pertanyen, i caureu
dins la més profunda incoherència: haureu deixat d'ésser qui éreu»*

Josep M. Llompart («Paisos catalans»? , 1983)

Guillem MAS GORNALS
Museu Balear de Ciències Naturals

Heracli ASTUDILLO POMBO
Universitat de Lleida

Josep QUINTANA CARDONA
Institut Català de Paleontologia Miquel Crusafont

Antoni OBRADOR TUDURÍ
Universitat Autònoma de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

La paleontologia cultural és una nova àrea de coneixement que pretén vincular els camps de la paleontologia, del llenguatge, de la literatura, de l'heràldica, de la filatèlia, de les arts visuals i de l'etnologia, i que té com a objecte d'investigació les relacions extracientífiques entre els humans i els fòssils.¹

Les repercussions culturals generals i universals dels fòssils, de mena no científica, són de tipus lingüísticoonomàstic (lèxic i toponímia), literari (llegendes, poesies, frases fetes, refranys, endevinalles, oracions i conjurs), credenciari (creences de sentit comú i arracionals) i costumari (usos segons propietats i virtuts).

L'etnopaleontologia, també denominada folklore dels fòssils, és una subàrea d'estudi, dintre de la paleontologia cultural, que fa referència a la recopilació, estudi i interpre-

1. Aquesta nova àrea d'estudi ha estat recentment establerta i delimitada per Astudillo (2006, 2007 a,b,c,d, 2008a,b, 2009a,b, 2010b).

tació de les concepcions, funcions i costums populars i/o tradicionals que caracteritzen les relacions dels membres, o sectors, d'una comunitat humana o cultura concreta, amb els fòssils existents en el seu entorn natural i cultural, en el context social i temporal d'un determinat període històric. Podem dir que l'etnopaleontologia és la paleontologia cultural, practicada a petita escala i que pren com a límits els de les unitats territorials, força o molt, homogènies culturalment.

Els fòssils han contribuït a enriquir el patrimoni lingüístic, en els seus vessants lèxics i onomàstics, estimulant la creació de noms propis i genèrics per a designar-los (lèxic) o noms dels llocs on són presents (toponímia).

Aquests noms populars són denominacions usades per la gent comuna, en certes àrees locals, per a anomenar determinades espècies o grups de fòssils, existents en el seu entorn (Astudillo 2009 c,d; Astudillo 2010a).

En aquest estudi es fa referència concretament a la denominació popular, aplicada pels habitants de les Illes Balears a diversos tipus de fòssils que apareixen a diversos indrets d'aquestes illes.

2. LES FONTS D'INFORMACIÓ

2.1. FONTS DOCUMENTALS: LES PUBLICACIONS

A continuació es relacionen, per ordre cronològic, les publicacions on s'ha pogut trobar informació específica sobre l'àmbit de l'etnopaleontonímia de les Illes Balears: Armstrong (1752, 1756, 1781, 1930); Roig (1785); Vargas (1787); Jovellanos (1806); Ramis (1814); Sancho (1814, 1824); Bover (1836); Hermite (1879); Camps (1918-1921); Colom (1950); Senna-Cheribbo (1951); Mercadal (1962); Bauzà (1967, 1978); Llompart / Obrador / Rosell (1979); Aguiló (1996, 2006, 2007); Crespí (1997); Rosell / Llompart (2002); Aguiló (2006, 2007); Moll (2003); Quintana (2004); Mas (2005); Mas / Astudillo / Quintana / Gràcia (2010); Mas / Astudillo (2011); Mas / Astudillo / Quintana (2011).

També s'ha pogut trobar informació a diccionaris i enciclopèdies (Alcover / Moll, 2002; EEiF = Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera) i catàlegs d'espeleologia (Inventari espeleològic de les Illes Balears, Encinas, 1997, 2006; Esco-natura).

2.2. FONTS ORALS: ELS INFORMANTS

A continuació es relacionen, per ordre alfabètic, els noms i, quan escau, els malnoms, l'any, la població de naixement i les principals dades biogràfiques de les persones informants. Entre parèntesi, al final de cada informant, s'indica el codi utilitzat en aquest treball per identificar-lo, de forma abreujada:

1. Cosme AGUILÓ ADROVER, 1950, Santanyí (Mallorca). Escriptor, Doctor en Filologia Catalana i empresari hotelier (CAA).

2. Joan ARBONA MAS, *Deu*, 1955, Sóller (Mallorca). Professor de matemàtiques d'ensenyament secundari i investigador en geologia del Museu Balear de Ciències Naturals (JAM).

3. Bartomeu CLAR LLADONET, *Matgí-Marc*, 1964, Campos (Mallorca). Mestre artesà paredador (BCL).

4. Francesc GRÀCIA LLADÓ, 1962, Palma (Mallorca). Professor de Biologia i Geologia. Espeleòleg (FGL).

5. Guillem MATEU MATEU, 1930, Caimari, Selva (Mallorca). Investigador, biòleg, oceanògraf i professor emèrit de micropalontologia de la Universitat de les Illes Balears (GMM).

6. Lluís MORAGUES ZAFORTEZA, 1949, Palma (Mallorca). Geòleg (LMZ).

7. Bernat MOREY COLOMAR, *Nadal*, 1967, Santa Eugènia (Mallorca). Mestre, biòleg i paleontòleg investigador (BMC).

8. Miquel SUAU, *des Carritxó*, 1957, Felanitx (Mallorca). Propietari de la finca (MO).

9. Damià PERELLÓ FIOU, *des Forn*, 1964, Llubí (Mallorca). Geòleg i professor d'ensenyament secundari (DPF).

10. Joan RIPOLL ROMAGUERA, *Johnny*, 1982, Marratxí (Mallorca). Investigador i Diplomat en Geologia UIB (JRR).

11. Andreu SASTRE, *Marc*, 1944, Porreres (Mallorca). Propietari i treballador d'explotacions de pedreres de marès i àrids (AS).

3. PALEONTONÍMIA POPULAR DE LES ILLES BALEARS

Recull de noms vulgars o populars usats per a anomenar, almenys durant els darrers dos segles, diverses menes de fòssils² a les Illes Balears. A continuació es relacionen per ordre alfabètic els noms trobats. En cada un dels casos s'expressa el taxó o taxons referits, el tipus de fòssil, la geocronologia, les localitats de referència, la motivació onomàstica i la font o les fonts d'informació. Entre claudàtors s'inclouen, si difereixen de l'actual escriptura, les grafies originals utilitzades en les fonts documentals escrites en català:

1. ametlló [«ametló»: Moll (2003)]

Taxó/ons: Braquiòpodes de l'ordre Terebratulida: *Telothyris jauberti* (DESLONCHAMPS, 1863), *Terebratula terebratula* (LINNAEUS, 1758), *Megathiris detruncata* (GME-LIN, 1790), *Megerlia truncata* (LINNAEUS, 1767).

Tipus: Closques de braquiòpodes.

Geocronologia: Juràssic i Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

2. També denominats sota els nom genèrics de *pedres figurades* (Vargas, 1787; Bover, 1836), *petrefactes* (Jovellanos, 1806) o *petrificacions* (Ramis, 1814; Sancho, 1814, 1824).

Motivació onomàstica: Mateix nom que els representants actuals.³ Semblança morfològica amb el bessó tendre d'una ametlla immadura.

Font/s: Moll (2003).⁴

§2. **bala de moro**

Taxóons: Cefalòpodes coleoideus (Belemnits).

Tipus: Rostres i fragments apicals de rostres de cefalòpodes coleoideus.

Geocronologia: Secundari.

Localitat/s: Illa de Mallorca.

Motivació onomàstica: Per similitud morfològica de l'extrem apical del rostre amb un projectil d'arma de foc.

Font/s: Crespí (1997); JRR.

§3. **ballaruga** [«belleruga»: Sancho (1814)]

Taxóons: Gasteròpodes marins (*Conus* sp., *Columbella* sp.).

Tipus: Motlles interns de les voltes espirals del gasteròpode.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Per assimilació a la closca dels representants actuals de forma apta per a fer-la ballar de punta, dant-li moviment de rotació amb els dits, com si fos una ballaruga o baldufa (joguina).

Font/s: Sancho (1814, 1824).

§4. **banya de cabra** [«baña de cabre»: Sancho (1814, 1824)]

Taxóons: Gasteròpodes marins (*Trochus* sp., *Conus* sp., ...).

Tipus: Motlles interns.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Similitud de la forma espiral de les voltes del motlle intern d'alguns gasteròpodes miocens amb l'espiral que forma la banya de boc.

Font/s: Sancho (1814, 1824).

§5. **barrina**⁵

Taxóons: *Protoma rotifera* LAMARCK, 1804.

Tipus: Motlles interns de gasteròpodes turritèlids.

Geocronologia: Miocè superior (Messinià).

Localitat/s: Castell de Bellver, Palma (Mallorca).

Motivació onomàstica: Per similitud morfològica de les voltes en espiral del motlle

3. Llompart (1983) i Rosell / Llompart (2002) indiquen que els pescadors menorquins denominen «metlons», «escopinyes d'aigu» o «bellerugues» els braquiòpodes actuals que recuperen del fons marí.

4. Moll (2003) indica que a Menorca s'empraven com a remei protector i magicocuratiu.

5. Original en castellà «*barrena*»: Jovellanos (1806).

intern del fòssil amb les espirals de la punta entorcillada d'una barrina o eina que s'empra per foradar cossos durs.⁶

Font/s: Jovellanos (1806).

§6. boca de peix

Taxóons: *Clypeaster* spp.

Tipus: Closques calcàries de bogamarins.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Ciutadella de Menorca.

Motivació onomàstica: Per la semblança amb la forma de la boca oberta d'un peix quan la closca està seccionada transversalment i deixa veure l'estructura de pilars i làmines internes, que semblen les dents del peix.

Font/s: Quintana (2004).

§7. bomba

Taxóons: Cianobacteris.

Tipus: Bioconstruccions (oncòlits, concrecions).

Geocronologia: Messinià (Miocè superior).

Localitat/s: Campos, Mallorca.

Motivació onomàstica: Concrecions de forma globulosa buides a l'interior, normalment perforades per l'erosió.⁷

Font/s: BCL.

§8. bombilla

Taxóons: *Clavagella brocchii* (LAMARCK, 1818), *Clavagella* sp.

Tipus: Motlle intern de lamel·libranqui anomalodesmat.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Muro i Sta. Margalida, Mallorca.

Motivació onomàstica: Per la semblança del motlle intern del tub calcari, secretat pel mollusc fòssil, amb la forma de pera d'una bombeta elèctrica.

Font/s: Bauzà (1978).

§9. brescat

Taxóons: Cianobacteris.

Tipus: Bioconstruccions (estromatòlits, trombòlits i concrecions) fortament diagenitzades.⁸

Geocronologia: Messinià (Miocè superior).

6. Resulta curiós que Jovellanos es refereixi a motlles fòssils de gasteròpodes turrítels, que tenen forma de barrina, amb dos noms que normalment s'apliquen a altres taxons («barrena» = bivalva (*Pholas* sp.); «terebratula» = braquidòpode), però que ambdues denominacions tenen la seva etimologia relacionada amb la paraula barrina.

7. En ocasions són utilitzades com a recipient per sembrar plantes crasses o cactus, a manera de jardineria decorativa rústica d'exterior (BCL).

8. Corresponen a les denominades *fàcies neomòrfiques* del Pont d'Inca (García-Yagüe / Muntaner, 1968).

Localitat/s: Llubí, Mallorca.

Motivació onomàstica: Lloses de pedra⁹ que, com a resultat de la forta diagènesi sofrida i possibles esquerdes de dessecació, presenten força abundància de forats i cavitats, que els confereix un aspecte semblant a la bresca de cera fabricada per les abelles.

Font/s: DPF.

§10. cap de benet petrificat¹⁰

Taxó/ons: *Myotragus balearicus* BATE, 1909.¹¹

Tipus: Crani.

Geocronologia: Quaternari.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Semblança del crani de *Myotragus* BATE, 1909 amb un crani d'un be (anyell) de talla petita.

Font/s: Sancho (1824).

§11. caragol de pedra

Taxó/ons: Cefalòpodes ammonoideus (Ammonits).

Tipus: Motlles interns i externs de cefalòpodes ammonoideus.

Geocronologia: Secundari.

Localitat/s: Escorca i es Carritxó (Felanitx), Mallorca.

Motivació onomàstica: Per la morfologia dels motlles interns i impressions en forma d'espiral que recorda la forma característica dels caragols de terra helícids, típics.¹²

Font/s: Hermite (1879); Bauzà (1978); GMM; MO.

§12. carbó de pedra / carabó¹³ de pedra

Taxó/ons: Vegetal.

Tipus: Combustible fòssil (fòssil químic).

Geocronologia: Permotrias i Paleogen.

Localitat/s: Illes de Mallorca i Menorca.

Motivació onomàstica: Per assimilació al carbó vegetal. Mateix significat que el del llatí CARBŌNE.

Font/s: Roig (1785); Vargas (1787); Taverns (1811), Ramis (1814); Sancho (1814, 1824), Bover (1836); Alcover / Moll (2002); Mas *et al.* (2010, 2011).¹⁴

9. A la zona de Llubí s'utilitza com a material de forro dels murs de les construccions.

10. «Una Cabeza de un corderito con sus cuernecitos todo petrificado» (Sancho, 1824).

11. Possiblement es tracti de la primera cita documentada del gènere *Myotragus*.

12. Guillem Mateu Mateu (GMM), professor emèrit de la UIB, va sentir contar, fa temps, a l'amo en Bruno de Comafreda (possessió del municipi d'Escorca) que els «caragols de pedra», referint-se als ammonits que poden trobar per la zona, «s'havien tornat de pedra perquè menjaven tant de fang que no el podien pair i per això es convertien en pedra». Aquesta idea està vinculada amb la creença popular que els caragols terrestres, ocasionalment, mengen terra. En realitat, el que fan els caragols és brostejar pel·lícules algals que han crescut sobre les superfícies argiloses humides.

13. Variant pròpia de l'Illa de Menorca.

14. Per a les referències sobre carbó fòssil de l'illa de Mallorca *vid.* l'apartat d'antracotoponímia a Mas *et al.* (2010, 2011).

§13. **carretó de batre**

Taxó/ons: *Pentacrinus* sp.

Tipus: Fragments de tiges de crinoïdeus.

Geocronologia: Secundari.

Localitat/s: s'Aubi, Muntanya (Bunyola), Mallorca.

Motivació onomàstica: Per la semblança dels fragments de tiges d'aquest crinoïdeu amb la pedra prismàtica, de secció estrellada, que forma l'estri utilitzat, antigament, per batre la collita de cereal, separant el gra i estellant la palla.

Font/s: Senna-Cheribbo (1951).

§14. **coa del Dimoni**¹⁵

Taxó/ons: Cefalòpodes ammonoïdeus (Ammonits).

Taxó/ons: Motlles i perfils de grans cefalòpodes ammonoïdeus.

Geocronologia: Secundari (Liàsic ?).

Localitat/s: Felanitx (Mallorca).

Motivació onomàstica: Es tracta d'una figura espiral, ben visible, a una de les lloses de l'empedrat que constitueix el paviment de l'esplanada de l'entrada principal de l'Església parroquial de Sant Miquel a Felanitx, que és el resultat de la secció longitudinal, coincidint amb el pla de simetria, d'un ammonit, que li dóna aspecte de cua amb escates caragolada. Hom considera que és tracta de la cua que falta a la figura del Dimoni que oposa resistència en la lluita amb Sant Miquel, al conjunt escultòric situat a la façana sobre el portal de l'església.¹⁶

Font/s: FGL, Mas *et al.* (2011).

§15. **copina**¹⁷

Taxó/ons: Bivalves (bàsicament glicimèrids, cardífids i venèrids).

Tipus: Valves i restes de les valves.

Geocronologia: Neogen i Quaternari.

Localitat/s: Illes d'Eivissa i de Formentera.

Motivació onomàstica: Mateixa denominació que s'aplica a les closques dels representants actuals.

Font/s: EEiF (1995-2006).

15. Conflueixen en una mateixa entrada, (i) un nom propi d'un fòssil particular (únic cas detectat a les Illes Balears), amb (ii) un microtopònim que el situa i dóna nom a un lloc concret, i (iii) una llegenda etiològica que, en relacionar la forma i la ubicació del fòssil prop d'una escultura del diable escuat, n'ha motivat el nom popular.

16. Els nins no podien trepitjar aquesta figura quan jugaven en aquest lloc, mentre els més agosarats es "picaven" a trepitjar-la.

17. Dóna nom al gènere *copinar*, que a Eivissa i Formentera indica una lumaquella de bivalves, que a la vegada, a Formentera, ha motivat el paleontotopònim *es Copinar* (EEiF, 1995-2006; Mas *et al.*, 2011).

§16. **copinya**¹⁸

Taxó/ons: Bivalves (bàsicament cardítids i venèrids).

Tipus: Valves, fragments i motlles de bivalves.

Geocronologia: Neogen.

Localitat/s: Illa de Mallorca.

Motivació onomàstica: Mateixa denominació que s'aplica als representants actuals.¹⁹

Font/s: Hermite (1879); Bauzà (1978); Encinas (2006, 1997); Esco-natura; Mas *et al.* (2010, 2011).

§17. **copinyota**

Taxó/ons: *Ostrea* sp. o *Crassostrea* sp.

Tipus: Valves d'ostres de considerable mida.

Geocronologia: Miocè superior (Messinià), Pliocè.

Localitat/s: Palma i Santa Eugènia, Mallorca.

Motivació onomàstica: Per assimilació augmentativa-despectiva de les closques de bivalves ostreïds, força més grans que les que la gent coneix o pot trobar més habitualment.

Font/s: Hermite (1879);²⁰ BMC.

§18. **coqueta** [«coquete»: Sancho (1824)]

Taxó/ons: Equinoïdeus.²¹

Tipus: Closques calcàries de bogamarins.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: La forma dels fòssils circular o ovalada, aplanada a la base i rodona o acabada en capcurucull al damunt, fa que semblin una petita coca.

Font/s: Ramis (1814); Sancho (1814, 1824).

18. Dóna nom als genèrics *copinyam* / *copinyar* / *copinat*, que a Mallorca indiquen una lumaquella de motlles de molluscs, bàsicament motlles de bivalves (*copinyes*) i algun gasteròpode que confereixen una gran porositat a la roca. Per mor de la diagènesi normalment només es conserven les closques calcífiques (ostreïds, pectínids), havent-se dissolt totalment les aragonítiques de les que només queda el motlle. Aquestes capes solen tenir continuïtat lateral i estar ben localitzats formant un nivell ben definit als talls de pedreres i escarpaments, essent ocasionalment explotades com a pedra ornamental (Mas, 2011; Mas *et al.*, 2011).

19. Aguiló (2006) comenta que ha sentit dir a gent pagesa del migjorn de Mallorca, en ocasió d'alguna trobada: «Aquesta *copinya* és de quan el món va bullir». Opina que la imatge del mar bullent, va ésser presa per Ausiàs March dels fons d'expressions populars de la seva època, retornant-li el sentit real de *bullir*. Considera que la idea d'un món passat en ebullició és encara corrent entre la gent il·letrada de Mallorca en haver d'explicar la presència de fòssils marins a l'interior de l'illa.

20. El geòleg francès Henri Hermite, en la seva tesi doctoral sobre la geologia de les Illes Balears publicada a París l'any 1879, cita expressament, referint-se al fòssil *Ostrea crassissima* [= *Crassostrea gryphoides* (Schlotheim, 1813)] del Miocè dels voltants del Castell de Bellver-la Bonanova (Palma, Mallorca), que aquestes ostres són tan abundants i de mida tan gegantina que en algunes ocasions han estat utilitzades en la construcció de parets: «*Ces huîtres sont si abondantes et taille si gigantesque qu'on les emploie quelquefois dans la construction des murs*».

21. Sancho (1814, 1824) menciona a Menorca els següents taxons: «Spatagi» (= Espotangoids), «Brissi» (= Brissids), «Scuta» (= Escutèlids) i «Placantee» (?).

§19. **cor**

Taxó/ons: Cardítids i altres bivalves.

Tipus: Motlles interns.

Geocronologia: Neogen.

Localitat/s: Illa de Mallorca.

Motivació onomàstica: Forma del motlle intern o *bessó* que recorda un cor.²²

Font/s: BCL.

§20. **cornet**

Taxó/ons: gasteròpodes marins de petita mida.

Tipus: Motlles o closques de gasteròpodes.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Per assimilació a petits caragols de la mar recents, de diferents espècies caracteritzades per la forma cònica de la seva closca.

Font/s: Sancho (1814).

§21. **dàtil / dàtil marítim**

Taxó/ons: Bivalves litòfags com *Lithophaga lithophaga* (= *Lithodomus lithophagus*) (LINNAEUS, 1758) i altres.

Tipus: Motlles interns.²³

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Muro i Santa Margalida, Mallorca i illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Per analogia morfològica amb el fruit vegetal (dàtil de palmera) i/o identificació directa amb els representants actuals d'aquest taxó, que coincideix amb el nom comú de *dàtil de mar* o *dàtil de roca* que reben actualment els seus representants.

Font/s: Sancho (1824); Bauzà (1978).

§22. **escopinya / escopinya petrificada** [«escupiña petrificada»: Ramis (1814); «ascopina»: Sancho (1814)]

Taxó/ons: Bivalves.

Tipus: Valves o motlles de bivalves.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Mateixa denominació que s'aplica als representants actuals.

Font/s: Ramis (1814); Sancho (1814, 1824); Encinas (1997, 2006); Quintana (2004); Mas et al. (2010, 2011).

§23. **escopinya gravada**

Taxó/ons: *Venus* sp. i altres bivalves venèrids de closca gravada.

22. Apareixen solts redolats dins del terreny o «surten» de la pedra quan aquesta es copejada amb el martell pels paredadors o constructors de paret seca.

23. Solen estar allotjats dins perforacions que realitza el mateix bivalve a la roca, corresponent a la icnoespècie *Gastrochaenolites Leymerie*, 1842.

Tipus: Valves o motlles de bivalves.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Mateixa denominació que s'aplica als representants actuals.

Font/s: Sancho (1814, 1824).

§24. **escopinya llissa**

Taxó/ons: *Venerupis* sp. i altres bivalves venèrids de closca poc gravada.

Tipus: Valves o motlles de bivalves.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Mateixa denominació que s'aplica als representants actuals.

Font/s: Sancho (1814, 1824).

§25. **escopinya de gallet / catxel**

Taxó/ons: *Cerastoderma* sp. i altres bivalves cardífids.

Tipus: Valves o motlles de bivalves.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Mateixa denominació que s'aplica als representants actuals.

Font/s: Sancho (1814, 1824).

§26. **escopinya de Sant Jaume**

Taxó/ons: *Pecten jacobaeus* (LINNAEUS, 1758), *Pecten* spp.

Tipus: Valves o motlles de les valves.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Mateixa denominació que s'aplica als representants actuals.

Font/s: Quintana (2004).

§27. **esperó / esperó de gall** [«asperó de gall»: Bauzà (1978)]

Taxó/ons: Taurons lamniformes dels gèneres *Carcharias* RAFINESQUE, 1810, *Odontaspis* AGASSIZ, 1838, *Isurus* RAFINESQUE, 1810.

Tipus: Dents.

Geocronologia: Neogen.

Localitat/s: Muro, Santa Margalida i Lluçmajor, Mallorca.

Motivació onomàstica: Dents fines, llargues, còniques i lleugerament corbades, molt punxegudes i amb els caires extremadament tallants. Alguns treballadors de pedreres comenten que són un perill per a la feina manual car poden produir talls molt sagnants amb una lleu fregada.

Font/s: Bauzà (1978); AS.

§28. **estrella de mar / estrella de mar petrificada** [«estrella del mar»: Ramis (1814), Sancho (1814, 1824)]

Taxó/ons: *Clypeaster* spp.

Tipus: Closques de bogamarins i els seus motlles.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Confusió de les cinc zones ambulacrals, força sobresortints i en forma de pètal, amb els cinc braços d'una estrella de mar.

Font/s: Ramis (1814); Sancho (1814, 1824); Quintana (2004).

§29. **fornaguera**²⁴ (*id.* §12)

§30. **jonc de pedra** [«jonch de pedra»: Sancho (1814)]

Taxó/ons: Vegetals.

Tipus: Travertí. Motlles de tiges i fulles de plantes unides i concrecionades per carbonat càlcic.

Geocronologia: Quaternari.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Per les formes llargueres dels motlles de les tiges vegetals concrecionades en alguns travertins.

Font/s: Sancho (1814).

§31. **llengua**

Taxó/ons: *Carcharocles megalodon* (AGASSIZ, 1843).

Tipus: Dents de tauró.

Geocronologia: Neogen.

Localitat/s: Illa de Mallorca.

Motivació onomàstica: Forma i grandària, semblants a les d'una llengua humana, en referència a Sant Pau, al qual, segons la tradició popular cristiana, els romans tallaren la llengua, abans de degollar-lo.²⁵

Font/s: Colom (1950).

§32. **llengua de foc** (*id.* §50)

§33. **llengua de pardal** [«llengua de perdál»: Ramis (1814); Sancho (1814, 1824)]

Taxó/ons: Taurons lamniformes dels gèneres *Carcharias* RAFINESQUE, 1810, *Odontaspis* AGASSIZ, 1838, *Isurus* RAFINESQUE, 1810.

Tipus: Dents.

Geocronologia: Miocè superior.

24. Taverns (1811) utilitza la paraula castellana «hornaguera» per referir-se al carbó mineral de Mallorca, indicant que «se prefiere la voz *hornaguera* (por ser la propia en Castellano) á la de *carbon de piedra, tierra ó mineral*: la voz *carbon* supone una preparacion, y la *hornaguera* es un combustible en la mina, y en saliendo de ella». El DCVB (Alcover / Moll, 2002) recull que *fornaguera*, a Manacor (Mallorca), també s'aplica al terreny on hi ha carbó de pedra.

25. *Vid.* nota núm. 26.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Dents que per la seva petita mida, la forma estreta i plana i amb un extrem punxegut i l'altre forcat, resulten molt semblants a la llengua d'aucell.

Font/s: Ramis (1814); Sancho (1814, 1824); Moll (2003).

§34. **llengua de passerell** [«llengo de passerell»: Camps (1918-1921); Alcover / Moll (2002)]

Taxó/ons: Taurons lamniformes dels gèneres *Carcharias* RAFINESQUE, 1810, *Odontaspis* AGASSIZ, 1838, *Isurus* RAFINESQUE, 1810.

Tipus: Dents.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Dents que per la seva petita mida, la forma estreta i plana i amb un extrem punxegut i l'altre forcat, resulten molt semblants a la llengua de l'aucell.²⁶

Font/s: Camps (1918-1921); Alcover / Moll (2002); Moll (2003).

§35. **llengua de Sant Pau** [«llengo de Sant Pau»: Camps (1918-1921); Alcover / Moll (2002)]

Taxó/ons: *Carcharocles megalodon* (AGASSIZ, 1843).

Tipus: Dents de tauró.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Forma i grandària semblants a les d'una llengua humana, en referència a la del màrtir, al qual, segons la tradició popular cristiana, els romans tallaren la llengua, abans de degollar-lo.²⁷

Font/s: Ramis (1814); Sancho (1814, 1824); Camps (1918-1921); Mercadal (1962); Llompart *et al.* (1979); Obrador (1979); Alcover / Moll (2002); Rossel / Llompart (2002); Moll (2003); Quintana (2004).

§36. **llengua de serp**

Taxó/ons: Taurons lamniformes dels gèneres *Carcharias* RAFINESQUE, 1810, *Odontaspis* AGASSIZ, 1838, *Isurus* RAFINESQUE, 1810.

Tipus: Dents.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Per la seva forma estilitzada i punxeguda semblant a la llengua de les serps.

26. A Menorca les dents fossilitzades de tauró, les més petites anomenades *llengua de passerell* (§34) i les més grosses, *llengua de Sant Pau* (§35), els pagesos menorquins les havien considerat fins a principis del s. xx com un bon remei o antídoto contra picades d'aranyes, paparres i escorpins, portant-les penjades al coll com a preventiu (amulet) i passant-les per damunt el pic verinós com a mitjà curatiu (teràpia màgica) (Camps, 1918-1921, tom 2: p. 131; Alcover / Moll, 2002). Moll (2003) també indica que, aplicades i fregades a la part del cos afectat, s'empraven per combatre el reuma i les picades verinoses.

27. *Vid.* nota anterior.

Font/s: Armstrong (1752, 1756, 1781, 1930);²⁸ Bauzà (1967); Quintana (2004), Mas (2005).

§37. **lletnia**²⁹

Taxó/ons: i. *Nummulites* spp.³⁰ / ii. *Orbitolines*³¹ (*Orbitolina*, *Orbitolinopsis*, *Paracoskinolina*, *Sabaudia*).

Tipus: i. Nummulits de petita mida / ii. Orbitolines.

Geocronologia: i. Eocè mitjà / ii. Cretaci inferior (Barremià — Cenomanià).

Localitat/s: i. s'Alqueria Blanca (Santanyí), Mallorca / ii. Sant Josep de sa Talaia, Eivissa.

Motivació onomàstica: Forma rodona, més o menys lenticular i de petita mida dels fòssils que, a simple vista, fa que semblin autèntiques lletnies petrificades.

Font/s: i. Aguiló (2007); CAA / ii. EEiF (1995-2006).

§38. **llevat**

Taxó/ons: Equinoïdeus,³² possiblement del gènere *Equinolampas* GRAY, 1825.

Tipus: Closques calcàries de bogamarins.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: La forma de cúpula dels fòssils, amb base de forma circular o ovalada i molt plana, fa que semblin una petita massa de llevat.

Font/s: Sancho (1814, 1824).

§39. **moneda de pedra**

Taxó/ons: Nummulits: *Nummulites rouaulti* D'ARCHIAC I HAIME, 1853, *Nummulites perforatus* (DE MONTFORT, 1808).

Tipus: Nummulits, formés grans.

Geocronologia: Eocè mitjà.

Localitat/s: es Carritxó (Felanitx), Mallorca.

Motivació onomàstica: Forma rodona i aplanada, amb unes dimensions semblants a les d'una moneda de mida petita a mitjana.³³

Font/s: MO.

28. Armstrong (1752-1930) també utilitza la denominació de *glossopetrae* o *glosopetras* (lengües de pedra), seguint la denominació utilitzada per alguns naturalistes de l'època per referir-se a aquest fòssils, basada en la creença arcaica que corresponien a lengües de serp que Sant Pau va convertir en pedra durant el seu pas per l'illa de Malta.

29. Aquest nom presenta polisèmia, ja que s'aplica a dos taxons diferents, segons l'illa de referència.

30. Aquest taxó també ha motivat els paleontotopònims de *costa*, *camí* i *comellar* de *ses Lletnies* a s'Alqueria Blanca (Santanyí), Mallorca (Aguiló, 2007; Mas *et al.*, 2011).

31. Aquest taxó també ha motivat el paleontotopònim de *cala Lletnia*, a Sant Josep de la Talaia, Eivissa (EEiF, 1995-2006; Mas *et al.*, 2011).

32. *Vid.* nota núm. 21.

33. Un informant des Carritxó (Felanitx, Mallorca) relatà que tant ell, de petit, com el seu fill utilitzaven aquests fòssils com a joguets improvisades per jugar com a fitxes o monedes simulades (jocs infantils). La diversió consistia a anar a buscar nummulits grossos solts (n'hi ha molts de fins 2-3 cm),

§40. musclo

Taxó/ons: *Mytilus* spp.

Tipus: Valves o motlles de bivalves.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Per assimilació als representants actuals de l'espècie *Mytilus edulis* LINNAEUS, 1758, mollusc lamel·libranqui amb la closca planera, de forma llarguera, punxeguda per un extrem i arrodonida per l'altre.

Font/s: Sancho (1814).

§41. nin de Firella

Taxó/ons: Vertebrat.

Tipus: Esquelet (crani i ossos).

Geocronologia: Eocè.

Localitat/s: Felanitx (Mallorca).

Motivació onomàstica: Un antic miner de les mines de lignits de Firella (Felanitx) contà ja fa anys al geòleg Lluís Moragues, que treballant el carbó van trobar un esquelet molt complet d'un nin petit amb el crani i el barram amb totes les dents. Possiblement es tractés de les restes òssies d'algun vertebrat.

Font/s: LMZ.

§42. pada

Taxó/ons: Gasteròpodes cerítids (*Cerithium* spp.).

Tipus: Closques i motlles de gasteròpodes.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Mateix nom que els representants actuals del gènere *Cerithium* BRUGUIÈRE, 1789.

Font/s: Sancho (1814).

§43. papalló / ala de papalló

Taxó/ons: *Clypeaster* spp.

Tipus: Plaques o fragments de closques calcàries de bogamarins.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Ciutadella de Menorca.

Motivació onomàstica: Per similitud amb la forma de les ales d'una papallona, quan el que es conserva són les plaques de la part inferior de la closca.³⁴

Font/s: Quintana (2004).

guardar-los, contar-los i fer simulacions de pagaments i cobrament (operacions lúdiques de càlcul), entre altres, com si fossin monedes de pedra.

34. Aquest nom ha motivat l'espeleotopònim de la *cova des Papalló* de Ciutadella de Menorca (Quintana, 2004; Mas *et al.*, 2010, 2011).

§44. **pedra d'arbres / pedra amb arbres pintats** [«pedra ab arbres pintats»: Sancho (1814)]

Taxó/ons: Pseudofòssil, correspon a un mineral.

Tipus: Dendrites, agregat cristal·lí d'òxid de manganès (pirolusita), que creix adoptant formes arborescents sobre els junts de certes calcàries.

Geocronologia: Indeterminada.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Figures arborescents produïdes pel creixement de la cristallització del mineral.

Font/s: Sancho (1814).

§45. **pedra de calàpet**

Taxó/ons: *Sparus* spp.

Tipus: Dents molariformes i caniniformes de peixos espàrids.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Per la creença que aquests fòssils es formaven dins del cap dels calàpets *Pseudepidalea balearica* (BOETTGER, 1880).³⁵

Font/s: Armstrong (1752, 1756, 1781, 1930); Bauzà (1967); Mas (2005).

§46. **pedra d'escopinyes petrificades**³⁶

Taxó/ons: Molluscs, bàsicament bivalves.

Tipus: Lumaquella de motlles i closques de molluscs.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Per la presència de motlles de closques de molluscs visibles en la constitució de la pedra.³⁷

Font/s: Sancho (1824).

§47. **pedra judaica** [«pedra judayca»: Sancho (1814, 1824)]

Taxó/ons: Equinoïdeus cidàrids (*Cidaris* LESKE, 1778, *Cyathocidaris* LAMBERT, 1919, *Prionocidaris* AGASSIZ, 1863, ...).

Tipus: Pues de bogamarins de forma inflada o de pera.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Aquestes pedres, en realitat pues globulars d'equinoïdeus ci-

35. A Menorca, aquets fòssils, també denominats *bufonites* entre els naturalistes antics, han estat emprats com a pedres semiprecioses per encastar-los en anells i botonades. El seu valor venia determinat per la seva superfície dura, llustrosa i brillant, i, molt especialment, perquè hom creia que tenien la virtut màgica d'allunyar, de les persones que les duïen a sobre, la mala sort i les desgràcies (Armstrong, 1752-1930; Mas, 2005). Moll (2003) indica que, aplicades i fregades a la part del cos afectat, s'empraven com a antiinflamatoris.

36. Original en versió castellana: «pedra de conchas petrificadas», Sancho (1824).

37. *Vid.* nota núm. 18.

daroids fòssils, eren utilitzades en farmàcia on se li atribuïen virtuts com facilitar l'orinar i eliminar càlculs de vesícula. El seu nom prové de la creença que antigament eren importades de Judea, d'on foren portades per primera vegada pels creuats a l'Edat mitjana.

Font/s: Sancho (1814, 1824).

§48. **peixot molt gros / espines de peix molt gros**

Taxó/ons: Cetacis.³⁸

Tipus: Ossos i motlles d'ossos.

Geocronologia: Pliocè.

Localitat/s: Lluçmajor, Mallorca.

Motivació onomàstica: Són associacions d'ossos o motlles d'ossos, principalment costelles i vèrtebres, de grans cetacis (o sirènids), en els quals el procés tafonòmic ha fet que es conservés part de l'arquitectura original de la columna vertebral amb algunes costelles transversals associades, cosa que els dóna un aspecte de grans espines de peix, contingudes dins de la pedra calcària o gresos (Mas, 2004). Poden ésser molt grosses, fins a alguns metres en conjunt.

Font/s: AS.

§49. **perdigalla [perdigai] / perdigall [perdigai] / perdigoia³⁹**

Taxó/ons: *Terabratula davidsoni* HAIME, 1955.⁴⁰

Tipus: Terebràtules.

Geocronologia: Pliensbaquià inferior (Liàsic mitjà, Juràssic).

Localitat/s: Sóller, Mallorca.

Motivació onomàstica: Semblança del fòssil amb la forma d'una perdiu jove, *Alectoris rufa* (LINNAEUS, 1758). Vista la terebràtula de perfil lateral i col·locada amb la valva dorsal a sota, estant l'umbó complet, s'assemblaria a una perdiu petita amb el seu cos rodanxó. La protuberància ganxada de la zona umbonal de la valva dorsal representaria un capet amb bec, les dues valves, l'una la panxa (valva ventral) i l'altra l'esquena (valva dorsal o peduncular) i la juntura de les dues valves, semblaria la vora de l'ala, replegada al costat del cos.

Font/s: Hermite (1879); Bauzà (1978); Mas / Astudillo (2011); JAM.

§50. **petjada de la Mare de Déu**

Taxó/ons: *Daonella lommeli* (WISSMANN, 1841).

Tipus: valves o empremtes de bivalve.

Geocronologia: Triàsic mitjà.

Localitat/s: El Toro (Es Mercadal), Menorca.

38. Algunes de les restes també podrien pertànyer a sirènids com el *Metaxitherium cuvieri* (de Christol, 1832).

39. Aquestes denominacions, juntament amb el fòssil que les motiva, han estat recentment objecte d'un treball monogràfic específic (Mas / Astudillo, 2011).

40. L'espècie *Terabratula davidsoni*, descrita per Haime en 1855 al jaciment de Muleta de ca s'He-reu (Sóller), necessita actualment d'una revisió taxonòmica, que possiblement impliqui la seva inclusió dins del gènere *Lobothyris* Buckman, 1914 (Mas / Astudillo, 2011).

Motivació onomàstica: Els pelegrins que pujaven a peu, de camí cap el cim del Toro, per venerar la Verge d'aquest puig, quan passaven per davant l'aflorament amb *Daonella lommeli* (WISSMANN, 1841), deien que les empremtes de les valves, de forma el·lipsoidal, eren les petjades de la Mare de Déu i que les formes radials de les costelles de les valves eren les empremtes deixades pels raigs que havien sortit dels seus peus quan va passar per damunt la pedra per anar a instal·lar-se a dalt del puig, allà on actualment hi ha el santuari de la Verge del Toro. Aquest bivalve, per les seves costelles radiades i la seva abundància a la superfície de les lloses, fa la impressió d'espurnes, llums o flamarades petrificades, atribuïdes als raigs deixats pel pas de la Mare de Déu sobre les pedres.⁴¹

Font/s: Llompарт *et al.* (1979); Rosell / Llompарт (2002); Moll (2003).

§51. **petxina**

Taxóons: Bivalves (bàsicament pectínids).

Tipus: Valves.

Geocronologia: Neogen.

Localitat/s: Illes de Mallorca i Menorca.⁴²

Motivació onomàstica: Mateixa denominació que s'aplica als representants actuals.

Font/s: Encinas (2006); Mas *et al.* (2010, 2011).

§52. **peu de cabrit**

Taxóons: Bivalves àrcids.

Tipus: Valves o motlles de bivalves.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Mateixa denominació que s'aplica als representants actuals.

Font/s: Sancho (1814, 1824).

§53. **porcellana**

Taxóons: Gasteròpodes cipreïds.

Tipus: Closques i motlles interns de gasteròpodes.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Mateix nom que reben els representants actuals de la família dels cipreïds, mol·luscs gasteròpodes que tenen la closca recoberta d'un esmalt brillant molt fi i que s'emprava com a material d'adorn per encastar en indumentària, joies i mobles.

Font/s: Sancho (1814, 1824).

§54. **punta / punta de fletxa**

Taxóons: Cefalòpodes coleoïdeus (Belemnits).

41. Antigament alguns illencs guardaven a casa fragments de lloses de pedra del Toro amb impressions de *Daonella lommeli* (Wissmann, 1841) com una relíquia de la Mare de Déu (A. Obrador, dades inèdites). Moll (2003) indica que també es creia que tenien propietats magicocuratives.

42. A Ciutadella de Menorca, l'abundància d'aquests fòssils incrustats a les pedres de les parets, han motivat el paleontotopònim del llogaret de *Torrepetxina* (Mas *et al.*, 2011).

Tipus: Rostres i fragments apicals de rostres de cefalòpodes coleoïdeus.

Geocronologia: Secundari.

Localitat/s: Palma, Sóller i Calvià, Mallorca.

Motivació onomàstica: Similitud morfològica de l'extrem apical del rostre amb la punta d'una sageta.

Font/s: Informant no identificat.

§55. **rel petrificada**

Taxó/ons: i. Vegetals / ii. Organismes marins infaunals (*Ophiomorpha* isp., *Thalassinoides* isp., ...).

Tipus: Traces fòssils bioturbació: i. Arrels rizoconcrecions (rizòlits) / ii. Galeries excavades per crancs (*Callianassidae* DANA, 1852) o altres organismes marins infaunals.

Geocronologia: i. Quaternari / ii. Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: i. Per assimilació a rels de plantes recents / ii. Semblança de les formacions ramificades de les galeries excavades per crancs amb les bifurcacions de les rels vegetals.

Font/s: Ramis (1814); Sancho (1814, 1824).

§56. **romero / rumera / rumereta**

Taxó/ons: Bivalves pectínids, bàsicament dels gèneres *Chlamys* RÖDING, 1798 i *Pecten* MÜLLER, 1776.

Tipus: Valves o motlles de bivalves.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Mateixa denominació que s'aplica als representants actuals.

Font/s: Sancho (1814, 1824); Quintana (2004).

§57. **senyal de llum** (*íd.* §50)

§58. **taronja**

Taxó/ons: Algues roges coral·linàcies (*Lithothamnion* Heydrich, 1897; *Lithophyllum*, Philippi, 1837)

Tipus: Rodòlits, nòduls (bioconstruccions) algals.

Geocronologia: Miocè superior (Tortonà sup.-Messinià inf.)

Localitat/s: Lluçmajor, Mallorca.

Motivació onomàstica: Forma subesfèrica de superfície rugosa i de mida similar a una taronja grossa.⁴³

Font/s: Aguiló (1996).

43. A la costa de Lluçmajor (Mallorca), la gran acumulació local d'aquests fòssils ha motivat els topònims de sa Punta i sa Pesquera de ses Taronjes (Aguiló, 1996). El cardenal Despuig (1785) també cita "Ses Taronjas" vora es cap Enderrocat.

§59. ull de peix

Taxó/ons: *Sparus cinctus* (AGASSIZ, 1843).

Tipus: Dents molariformes de peix.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Muro i Santa Margalida, Mallorca.

Motivació onomàstica: El seu aspecte brillant vitri i la forma arrodonida, semiesfèrica i rimada⁴⁴ recorda la còrnia d'un ull de peix.

Font/s: Bauzà (1967, 1978); Quintana (2004).

§60. ull de perdiu

Taxó/ons: *Sparus cinctus* (AGASSIZ, 1843).

Taxó/ons: Dents molariformes de peix.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: El seu aspecte brillant vitri i la forma arrodonida, semiesfèrica i rimada,⁴⁵ recorda la còrnia d'un ull petit ben obert.

Font/s: Moll (2003); Quintana (2004).

§61. ull de serp

Taxó/ons: *Sparus* spp.

Tipus: Dents de peixos espàrids.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: El seu aspecte brillant vitri i la forma arrodonida i semiesfèrica recorda la nineta de l'ull.⁴⁶

Font/s: Ramis (1814); Sancho (1814, 1824).

§62. vectigal (id. §56)**§63. vogamarí / vogamarí petrificat**

Taxó/ons: Equinoïdeus.⁴⁷

Tipus: Closques calcàries de bogamarins.

Geocronologia: Miocè superior.

Localitat/s: Illa de Menorca.

Motivació onomàstica: Per assimilació a les closques de bogamarins recents.

Font/s: Ramis (1814); Sancho (1814, 1824).

§64. xel / xelet [«chel»: Sancho (1824)] (id. §56)

44. Vid. nota núm. 35.

45. Vid. nota núm. 35.

46. Vid. nota núm. 35.

47. Vid. nota núm. 21.

4. CONCLUSIONS

A la taula 1 es resumeixen els resultats obtinguts en aquest estudi i s'hi relacionen tots els taxons referits amb expressió dels seu/s nom/s popular/s, l'epígraf corresponent, la geocronologia, l'illa i altres productes etnopaleontològics associats que ha generat en el medi cultural balear.

Així s'han pogut recollir un total de 61 entrades de noms populars de fòssils, característics de les Illes Balears, dels quals 35 són propis de l'illa de Menorca, 21 propis de l'illa de Mallorca, 1 propi de les Pitiüses (Eivissa i Formentera), 3 compartits per les illes de Mallorca i Menorca i 1 compartit per les illes de Mallorca i Eivissa.

Tenint en compte els possibles casos en els quals (i) un mateix nom és aplicat a taxons diferents (polisèmia), (ii) en què un mateix nom pot aparèixer en més d'una illa o bé (iii) fer referència a un taxó que apareix en èpoques geològiques diferents, la distribució dels noms en relació als diferents taxons, illes, cronologia i tipus de motivació onomàstica és la que ve expressada en els gràfics de la fig. 1.

La nomenclatura paleontològica popular, usada per a designar les diverses menes de fòssils balears, posa de manifest una visió del fenomen de la fossilització de tipus, fonamentalment, "naturalista", car no fa referència a la intervenció d'éssers sobrenaturals, ni de situacions molt extraordinàries, llevat dels casos de la *coa del Dimoni* (§14) de Felanitx (Mallorca) i de les *petjades de la Mare de Déu del Toro* (§50) des Mercadal (Menorca).

Per altra banda la motivació onomàstica manifesta un fort lligam amb l'entorn de les activitats quotidianes dels pagesos i mariners, atès que la majoria de les denominacions vulgars dels fòssils, es van triar aplicant el principi d'analogia morfològica, cercant la semblança amb diversos elements naturals i artificials, de l'entorn personal, presents en el medi balear, p. ex. *bombilla* (§8), *esperó de gall* (§27), *perdigaiia* (§49), *peixot molt gros* (§48), etc.; encara que també hi són presents alguns pocs noms amb una forta motivació hagionímica popular: *coa del Dimoni* (§14), *escopinya de Sant Jaume* (§26), *llengua de Sant Pau* (§35), *petjada de la Mare de Déu* (§50).

Quant a l'antiguitat relativa d'aquest lèxic balear, creiem que aquells noms vulgars, vinculats amb llegendes populars fonamentades sobre interpretacions irracionals i sobrenaturals, com són les *llengües* (§31), *llengües de foc* (§32), *llengües de Sant Pau* (§35), *llengua de serp* (§36), *petjades de la Mare de Déu* (§50) i *sa coa del Dimoni* (§14), serien les més antigues, potser d'època medieval-renaixentista les primeres denominacions i d'època barroca-illustada la darrera.

La resta de noms populars, vinculats amb objectes i éssers naturals, semblen estar fonamentades sobre unes interpretacions més o menys naturalistes, possiblement del tipus que amb el pas de molt de temps "tot" acaba "petrificant-se", o que es tracta de "restes del Diluvi", o que són productes dels "jocs de la natura", de manera que podrien ser denominacions, més o menys, "modernes", però se'ns fa difícil de precisar car són elements populars, de tradició oral que molt rarament apareixen recollits en alguna mena de documents històrics.

Creiem que els resultats de la recerca de la nomenclatura popular pot proporcionar bons indicadors bàsics per a la recerca toponímica, p. ex. *copinya* (§16), *llentia* (§37),

papalló (§43) o *petxina* (§51) i part d'aquesta toponímia podria servir d'indicador i localitzador, als paleontòlegs, de certs jaciments paleontològics que són coneguts des d'antic per la població local.

Només han estat detectats dos casos de polisèmia o casos en els quals un mateix nom és utilitzat per a referir-se a dos taxons diferents, com són el cas de *lletia* (§37), que es pot referir tant a nummulits com a orbitolines, i el de *rel petrificada* (§55), que es pot referir tant a galeries de crancs com a rizoconcrecions.

En general, com és natural, la major part de noms populars de fòssils de les Illes corresponen als taxons més fàcils de trobar habitualment en els camps de les Illes, com els bivalves i els gasteròpodes, però també els que fan referència a alguns fòssils en els quals la troballa va associada amb l'exercici d'algunes professions específiques relacionades amb l'extracció i/o tractament de la pedra com a material de construcció (talladors de marès, paredadors, picapedrers, etc.).

AGRAÏMENTS

El present treball s'enquadra dins del conveni de col·laboració entre el Museu de Ciències Naturals de Sóller i la Universitat de Lleida. Al campaner Dr. Joan Veny i Clar, coeditor de la revista *Estudis Romànics* (Institut d'Estudis Catalans) per la invitació i la revisió del present treball. Agrair de tot cor a tots els companys informants la seva inestimable col·laboració. A Josep Miquel Vidal Hernández, coordinador científic de l'Institut Menorquí d'Estudis, per les facilitats donades per a la consulta de les còpies escanejades dels manuscrits originals el menorquí Josep Sancho i Sancho (1814, 1824). A Lluís Moragues i Manuel Espinosa per haver-nos facilitat la informació sobre l'informe del capità de fragata Gerónimo Taverns (1811).

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, Cosme (1996): *La toponímia de la costa de Lluçmajor*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, 2).
- AGUILÓ, Cosme (2006): «“Bullirà el mar com la cassola en forn”: el món mariner en la poesia d'Ausiàs March». *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol. 52. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 5-20 (Miscel·lània Joan Veny, 8).
- AGUILÓ, Cosme (2007): *La toponímia de Santanyí i ses Salines*. Palma: Universitat de les Illes Balears. 3 vol. [Tesi doctoral].
- ALCOVER, Antoni M. / MOLL, Francesc de Borja (2002): *Diccionari català-valencià-balear*. Institut d'Estudis Catalans; Editorial Moll (<http://dcvb.iecat.net>) [Edició electrònica].

- ARMSTRONG, John (1752): *The History of the Island of Minorca*. London: C. Davis.
- ARMSTRONG, John (1756²): *The History of the Island of Minorca*. London: C. Davis & C. Reymers.
- ARMSTRONG, John (1781): *Historia civil, y natural de la isla de Menorca. Descripción topográfica de la ciudad de Mahón, y demás poblaciones de ella. Número de sus habitantes, y ganados de todas especies Estado de su comercio activo y pasivo, y cantidad de los frutos que produce*. Versió castellana de la 1^a ed. anglesa de 1952 per J.A. Lasierra y Navarro. Madrid: Imp. P. Marín.
- ARMSTRONG, John (1930): *La historia de la isla de Menorca*. Versió castellana de la 2^a ed. anglesa de 1756 per J. Vidal i S. Sapiña. Mahón: Imp. Sintes Rotger [existeix una reedició de 1978. Menorca: Ediciones Nura (Colección Pauta, 5)].
- ASTUDILLO, Heracli (2006): «Paleontología y Etnopaleontología». *Glossopetrae*. Vol. 1. (Primera època). [<http://geocities.com/europeanfolkloreoffossils>].
- ASTUDILLO, Heracli (2007a): «Los fósiles y la Cultura Popular (1)». *Folklore de los Fósiles Ibéricos*. [<http://folklore-fosiles-ibericos.blogspot.com/2007/09/los-fsiles-y-la-cultura-popular-1.html>].
- ASTUDILLO, Heracli (2007b): «Los fósiles y la Cultura Popular (2)». *Folklore de los Fósiles Ibéricos*. [<http://folklore-fosiles-ibericos.blogspot.com/2007/09/los-fsiles-y-la-cultura-popular-2.html>].
- ASTUDILLO, Heracli (2007c): «Los fósiles y la Cultura Popular (3)». *Folklore de los Fósiles Ibéricos*. [<http://folklore-fosiles-ibericos.blogspot.com/2007/09/los-fsiles-y-la-cultura-popular-3.html>].
- ASTUDILLO, Heracli (2007d): «Los fósiles y la Cultura Popular (y 4)». *Folklore de los Fósiles Ibéricos*. [<http://folklore-fosiles-ibericos.blogspot.com/2007/09/los-fsiles-y-la-cultura-popular-y-4.html>].
- ASTUDILLO, Heracli (2008a): «Paleontología Cultural y Etnopaleontología (1)». *Folklore de los Fósiles Ibéricos*. [<http://folklore-fosiles-ibericos.blogspot.com/2008/06/paleontologia-cultural.html>].
- ASTUDILLO, Heracli (2008b): «Paleontología Cultural y Etnopaleontología (2)». *Folklore de los Fósiles Ibéricos*. [<http://folklore-fosiles-ibericos.blogspot.com/2008/12/paleontologia-cultural-y.html>].
- ASTUDILLO, Heracli (2009a): «El registro fósil en la toponimia (1)». *Folklore de los Fósiles Ibéricos*. [<http://folklore-fosiles-ibericos.blogspot.com/2009/03/el-registro-fosilen-la-toponimia-1.html>].
- ASTUDILLO, Heracli (2009b): «Paléontologie culturel et Ethnopaléontologie». *Glossopetrae*. Vol. 3. (Segona època). [<http://glossopetrae.blogspot.com/search/label/Pal%C3%A9ontologie%20culturel>].
- ASTUDILLO, Heracli (2009c) «Sobre los diversos y extraños nombres de los fósiles (1)». *Folklore de los Fósiles Ibéricos*. [<http://folklore-fosiles-ibericos.blogspot.com.es/2009/02/sobre-los-diversos-y-extranos-nombres.html>].
- ASTUDILLO, Heracli (2009d) «Sobre los diversos y extraños nombres de los fósiles (2)». *Folklore de los Fósiles Ibéricos*. [<http://folklore-fosiles-ibericos.blogspot.com.es/2009/06/sobre-los-diversos-y-extranos-nombres.html>].
- ASTUDILLO, Heracli (2010a) «Sobre los diversos y extraños nombres de los fósiles (3)».

- Folklore de los Fósiles Ibéricos*. [<http://folklore-fosiles-ibericos.blogspot.com.es/2010/01/sobre-los-diversos-y-extranos-nombres.html>].
- ASTUDILLO, Heracli (2010b) «Paleontología cultural y Etnopaleontología. Dos nuevos enfoques sobre el registro fósil». *Enseñanza de las Ciencias de la Tierra*. Vol. 18, Núm. 3. Madrid: A.E.P.E.C.T.; Girona: Universitat de Girona, p. 284-297. [<http://www.raco.cat/index.php/ECT/article/view/233842/327331>].
- BAUZÀ, Juan (1967): «Contribuciones al conocimiento de la ictiología actual y fósil de Menorca». *Revista de Menorca*. Vol. 3. Mahón: Ateneo Científico, Literario y Artístico de Mahón, p. 197-210.
- BAUZÀ, Juan (1978): «Paleontología de Mallorca. Ciento ochenta millones de años de la flora y fauna de Mallorca». MASCARÓ, Josep (ed.): *Historia de Mallorca*. Vol. 7. Palma de Mallorca: Gráficas Miralles, p. 331-430.
- BOVER, J.M. (1836): *Noticias Histórico-topográficas de la Isla de Mallorca, estadística general de ella y periodos memorables de su historia*. Palma: Imprenta Real regentada por Juan Guasp [existeix una segona edició de 1864, Palma: Imprenta de Felipe Juan Guasp y Barberi].
- CAMPS, Francesc (1918-1921): *Folk-lore menorquí (De la pagesia)*. Mahón: Impremta de M. Sintés Rotger, sucesor de B. Fàbregues y M. Parpal. 2 Vol. [Existeix una reimpressió corregida de 2007: *Folklore menorquí (De la pagesia)*. Maó: Institut Menorquí d'Estudis. 2 Vol. (Col·lecció Capcer, 4 i 5)].
- COLOM, Guillermo (1950): *Más allá de la prehistoria. Una geología elemental de las Baleares*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (Colección Cauce, 5).
- CRSPÍ, Damià (1997): *Roques i paisatges del sector sud-oest de la Serra de Tramuntana de Mallorca*. Sóller: Museu Balear de Ciències Naturals; Conselleria d'Educació, Cultura i Esports del Govern Balear (Quaderns de Geologia, 3).
- DESPUIG, Antonio (1785): *A S.A.R. la Serenísima Princesa de Asturias D.ª María Luisa de Borbón, nuestra señora Dedicada este Mapa de la Ysla de Mallorca. Su más humilde Capellán Antonio Despuig y Dameto, quien lo levantó en el año 1784; Joseph Muntaner, la gravó en Mallorca año 1785*. 1 mapa. grav. 122,5 x 162 cm. [<http://bibliotecadigital.rah.es/dgbrah/i18n/consulta/registro.cmd?id=12762>]
- EEiF = *Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. Consell d'Eivissa. <http://www.eeif.es>
- ENCINAS, J.A. (1997): «Inventari espeleològic de les Illes Balears. Any 1997». *Endins*. Vol. 21. Palma de Mallorca: Federació Balear d'Espeleologia, p. 103-128. [<http://www.raco.cat/index.php/Endins/article/view/104379/153519>].
- ENCINAS, J.A. (2006): «Inventario interactivo de cavidades 2006. Relación inventarial de subterráneos naturales de las Illes Balears». MAYORAL, Daniel / MATEU, Tomeu: *Mallorca, bellezas en la oscuridad*. Sant Llorenç des Cardassar: Espeleo Mallorca SC [Format CD].
- ESCO-NATURA. <http://www.esconatura.com/espeleologia-cavidades.htm>
- GARCÍA-YAGÜE, Àngel / MUNTANER, Andreu. (1968): *Estudio hidrogeológico del llano de Palma*. Madrid: Ministerio de Obras Públicas. D.G.O.P. i S.G.O.P. 3 vol.
- HERMITE, Henri (1879): *Études géologiques sur les Îles Baléares: première partie Majorque et Minorque*. Paris: Ed. F. Pichon [Tesi doctoral].
- JOVELLANOS, Gaspar Melchor de (1806): *Memoria del Castillo de Bellver. Descripción*

- histórico-artística*. MUNTANER, Leonard (ed.) (1999): *Gaspar Melchor de Jovellanos. Obras Mallorquinas*. Palma: Leonard Muntaner Editor, p. 9-52 (L'Espill, 3) [Facsimil del text publicat a *Obras escogidas de D. Gaspar Melchor de Jovellanos*. Vol. II. Barcelona: Biblioteca Clásica Española, Barcelona, 1885].
- LOMPART, Carme (1983): «Braquiópodos actuales de la plataforma sudoriental de Menorca y su relación con las formas miocénicas de la isla». *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*. Vol. 27. Palma de Mallorca: Societat d'Història Natural de les Balears, p. 201-207. [<http://www.raco.cat/index.php/BolletiSHNBalears/article/view/170908/244864>].
- LOMPART, Carme / OBRADOR, Antoni / ROSELL, Joan (1979): «Geologia de Menorca». VIDAL, Josep Miquel (dir.): *Enciclopèdia de Menorca*. Vol. I (Geografia Física). Maó: Obra Cultural Balear de Menorca, p. 3-83.
- MAS, Guillem (2005): «La paleoictiologia als segles XVIII i XIX a les Illes Balears: primeres cites d'ictiofauna fòssil a Menorca i Mallorca». *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*. Vol. 48. Palma de Mallorca: Societat d'Història Natural de les Balears, p. 103-108. [<http://www.raco.cat/index.php/BolletiSHNBalears/article/view/170011/245486>].
- MAS, Guillem (2011): «El marès de Mallorca: concepte, caracterització i tipologia». *Estudis Baleàrics*. Vol. 100/101. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, p. 151-171.
- MAS, Guillem / ASTUDILLO, Heracli / QUINTANA, Josep / GRÀCIA, Francesc (2010): «Espeleotoponímia de motivació paleontològica i Antracotoponímia de les Illes Balears». *Endins*. Vol. 34. Palma de Mallorca: Federació Balear d'Espeleologia, p. 155-164. [<http://www.raco.cat/index.php/Endins/article/view/231018/313059>].
- MAS, Guillem / ASTUDILLO, Heracli / QUINTANA, Josep (2011): «Toponímia de motivació paleontològica de les Illes Balears». BASSA, Ramon / LATORRE, Francesca (ed.): *XXIII Jornada d'Antroponímia i Toponímia - V Seminari de Metodologia en Toponímia i Normalització Lingüística. Porreres, 2010*. Palma: Gabinet d'Onomàstica, Universitat de les Illes Balears; Govern de les Illes Balears, p. 209-238.
- MAS, Guillem / ASTUDILLO, Heracli (2011): «Un fòssil juràssic amb un nom popular peculiar a la Vall de Sóller». *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, 2010*. Sóller: Ajuntament de Sóller; Ajuntament de Fornalutx, p. 97-108. [http://www.ajsoller.net/documents/index.ct.html?lfe=5-v-jornades-estudis-locales&sqlw_tema=2665].
- MERCADAL, Benito (1962): «Nota geològica y geográfica de San Luis». *Revista de Menorca*. Año LIII, séptima época, tomo II. Mahón: Ateneo Científico, Literario y Artístico, p. 51-63.
- MOLL, Marc (2003): *Medicina popular menorquina, segles XVI-XXI. Plantes, animals, minerals i altres modalitats curatives*. Palma: Edicions Documenta Balear.
- OBRADOR, Antonio (1979): «Introducción geológica a la Historia de Menorca». MASCA-RÓ, Josep (ed.): *Geografía e Historia de Menorca*. Vol. 1. Palma de Mallorca. p. 1-76.
- QUINTANA, Josep (2004): «Els fòssils marins del Miocè superior». FORNÓS, Joan J. / OBRADOR, Antoni / ROSSELLÓ, Vicenç M. (ed.): *Història natural del migjorn de Menorca. El medi físic i l'influx humà*. Palma de Mallorca: Societat d'Història Natural de les Balears, p. 93-104. (Monografies de la Societat d'Història Natural de les Balears, 11).
- RAMIS, Joan (1814): *Specimen animalium, vegetabilium et mineralium in insula Minorica frequentiorum ad norman Linnaeani systematis exaratum*. Maó: Imp. de Pere Antoni Serra.

- ROIG, Antonio (1785): *Resumen Histórico de Menorca* [manuscrit transcrit a *Revista de Menorca*, 1896-1987].
- ROSELL, Joan / LLOMPART, Carme (2002): *El naixement d'una illa. Menorca. Guia de geologia pràctica*. Moncada i Reixac: Impressió i relligat Dacs, Indústria Gràfica, S.A.
- SANCHO, Josep (1814-1822): *Ensayo de una Historia Natural de Menorca contenint los dos Reines Animal i Mineral* [manuscrit inèdit].
- SANCHO, Josep (1824-1840): *Memorias para la Historia Natural de la Isla Menorca*. Vol. 3: *Crustaceos, Reyno Mineral, Amfibios e Insectos*. Mahón: 4 vol. [manuscrit dipositat a la Biblioteca del Seminari de Ciutadella de Menorca].
- SENNA-CHERIBBO, José (1951): «Excursión geológica a “Muntanya”». *Montesión*. Vol. 66 (Año IX, enero-febrero). Palma de Mallorca: Colegio de Nuestra Señora de Montesión, p. 5.
- TAVERNS, Gerónimo (1811): *Resultado del reconocimiento de las Minas de hornaguera en los terminos de Benisalem y Bañalbufar (Isla de Mallorca) con arreglo a la Real Orden de 14 de Noviembre* [manuscrit original dipositat a l'Archivo de la Armada Álvaro Bazán, ref. AAB-3856].
- VARGAS, José de (1787): *Descripciones de las Islas Pithiusas y Baleares de Orden Superior*. Madrid: Imprenta de la viuda de Ibarra, Hijos y Compañía.

RESUM

En aquest treball es recopilen, estudien i interpreten, des d'una perspectiva etnopaleontològica, les aportacions i influències exercides pels fòssils en relació al patrimoni lingüístic (noms populars) de l'àmbit geogràfic de les Illes Balears.

MOTS CLAU: Patrimoni cultural, etnopaleontologia, fòssil, nom popular, Illes Balears.

ABSTRACT

Ethnopalaeotponymy in the Balearic Islands.
A collection of popular fossil names used in the the Balearic Islands

In this paper we bring together, study and interpret, from an ethnopalaeontological perspective, the contribution and influence of fossils in relation to the linguistic heritage (popular names) of the geographical area of the Balearic Islands.

KEY WORDS: Cultural heritage, ethnopalaeontology, fossils, popular names, Balearic Islands.

Taxó	Nom popular	§	Motivació	
Algues roges	taronja	58	Morf	
Bivalves	bombilla	8	Morf	
	copina	15	Act	
	copinya	16	Act	
	copinyota	17	Act	
	cor	19	Morf	
	dàtil / dàtil marítim	21	Act	
	escopinya / escopinya petrificada	22	Act	
	escopinya gravada	23	Act	
	escopinya llisa	24	Act	
	escopinya de gallet	25	Act	
	escopinya de Sant Jaume	26	Act	
	llengua de foc	32	Mit	
	musclo	40	Act	
	pedra d'escopinyes petrificades	46	Act	
	petjada de la Mare de Deu	50	Mit	
	petxina	51	Act	
	peu de cabrit	52	Act	
	romero / rumera / rumereta	56	Act	
	senyal de llum	57	Mit	
	vectigal	62	Act	
xel / xelet	64	Act		
Braquiòpodes	ametlló	1	Morf	
	perdigai / perdigai / perdigoia	49	Morf	
Cefalòpodes ammonoideus (Ammonits)	caragol de pedra	11	Morf	
	coa del dimoni	14	Mit	
Cefalòpodes coleoideus (Belemnits)	bala de moro	2	Morf	
	punta / punta de fletxa	54	Morf	
Cianobacteris	bomba	7	Morf	
	brescat	9	Morf	
Crinoideus	carretó de batre	13	Morf	
Crustacis (icnofòssils)	rel petrificada	55.ii	Morf	
Equinoideus	boca de peix	6	Morf	
	coqueta	18	Morf	
	estrella de mar	28	Morf	

	Geocronologia	Illa	Etnopaleontologia associada
	Miocè superior	Mallorca	<i>Topònims</i> : sa Punta / sa Pesquera de ses Taronges
	Miocè superior	Mallorca	<i>Topònims</i>: es Copinar, Torrepetxina. <i>Creença</i>: Copinyes de quan el món va bullir, petjades de la Verge del Toro. <i>Ús</i>: Lumaquel·la ornamental, construcció de parets, relíquies del Toro.
	Neogen i Quaternari	Eivissa i Formentera	
	Neogen	Mallorca	
	Neogen	Mallorca	
	Neogen	Mallorca	
	Miocè superior	Mallorca i Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Triàsic mitjà	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Triàsic mitjà	Menorca	
	Neogen	Mallorca i Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Triàsic mitjà	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Juràssic i Miocè sup.	Menorca	<i>Creença</i> : Ametllons de pedra medicinals i protectors
	Juràssic	Mallorca	<i>Creença</i> : Caragols que mengen fang.
	Secundari	Mallorca	
	Secundari	Mallorca	
	Secundari	Mallorca	
	Miocè superior	Mallorca	<i>Usos</i> : Jardineres per a cactus; folres de pedra.
	Miocè superior	Mallorca	
	Secundari	Mallorca	<i>Topònim</i> : cova del Papalló.
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	

Taxó	Nom popular	§	Motivació	
Equinoïdeus	llevat	38	Morf	
	papalló / ala de papalló	43	Morf	
	pedra judaica	47	Mit	
	vogamarí	63	Act	
Gasteròpodes	ballaruga	3	Act	
	banya de cabra	4	Morf	
	barrina	5	Morf	
	cornet	20	Act	
	pada	42	Act	
	porcellana	53	Act	
Mamífers cetacis	espines de peix molt gros / peixot molt gros	48	Morf	
<i>Myotragus balearicus</i> Bate, 1909	cap de benet petrificat	10	Morf	
Nummulits	lletia	37.i	Morf	
	moneda de pedra	39	Morf	
Orbitolines	lletia	37.ii	Morf	
Peixos cartilaginosos (<i>Glossopetrae</i>)	esperó / esperó de gall	27	Morf	
	llengua	31	Morf	
	llengua de pardal	33	Morf	
	llengua de passerell	34	Morf	
	llengua de Sant Pau	35	Mit	
	llengua de serp	36	Mit	
Peixos ossis (<i>Bufonites</i>)	pedra de calàpet	45	Mit	
	ull de peix	59	Morf	
	ull de perdiu	60	Morf	
	ull de serp	61	Morf	
Pseudofòssils	pedra amb arbres pintats	44	Morf	
Vegetals	carbó / carabó de pedra	12	Act	
	fornaguera	29	Act	
	jonc de pedra	30	Morf	
	rel petrificada	55.i	Morf	
Vertebrats indefinits	nin de Firella	41	Morf	

Taula. 1.- Relació de taxons amb expressió dels noms populars, epígraf, geocronologia, illa i altres productes etnopaleontològics associats. Motivació: Morf.- Assimilació morfològica, Act.- Mateix nom que representants actuals, Mit.- Creença irracional.

	Geocronologia	Illa	Etnopaleontologia associada
	Miocè superior	Menorca	<i>Topònim: cova del Papalló.</i>
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Mallorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Pliocè	Mallorca	
	Plioquatnari	Menorca	
	Eocè mitjà	Mallorca	<i>Topònims: camí/costa de ses Llenties.</i> <i>Ús: Jocs infantils amb monedes de pedra.</i>
	Eocè mitjà	Mallorca	
	Cretaci inferior	Eivissa	<i>Topònim: cala Llentia</i>
	Neogen	Mallorca	<i>Ús: Llengües de pedra que curen i allunyen les picades.</i>
	Neogen	Mallorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	<i>Creença: Allunyen la mala sort i les desgràcies.</i> <i>Ús: Pedres semiprecioses encastades.</i>
	Miocè superior	Mallorca	
	Miocè superior	Menorca	
	Miocè superior	Menorca	
		Menorca	
	Permotrias / Paleogen	Mallorca / Menorca	<i>Antracotopònims</i>
	Permotrias / Paleogen	Mallorca	
	Quaternari	Menorca	
	Quaternari	Menorca	
	Eocè	Mallorca	

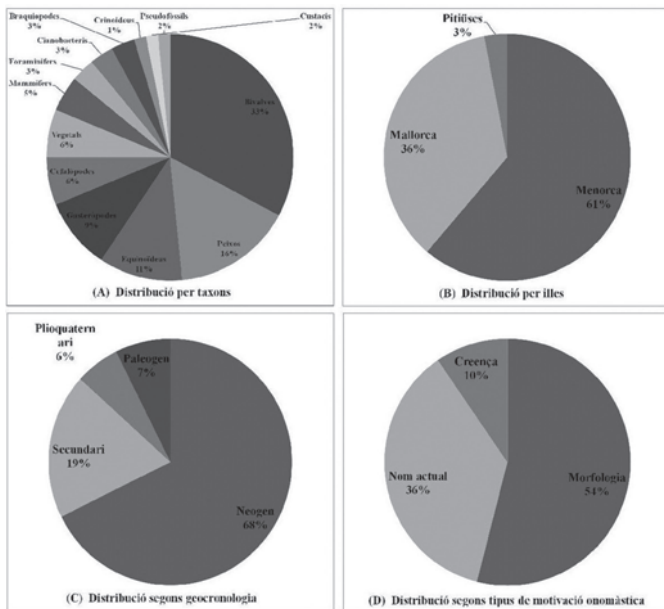

Fig. 1. Gràfiques de distribució de noms populars de fòssils per (A) taxó, (B) illa, (C) geocronologia i (D) tipus de motivació onomàstica.

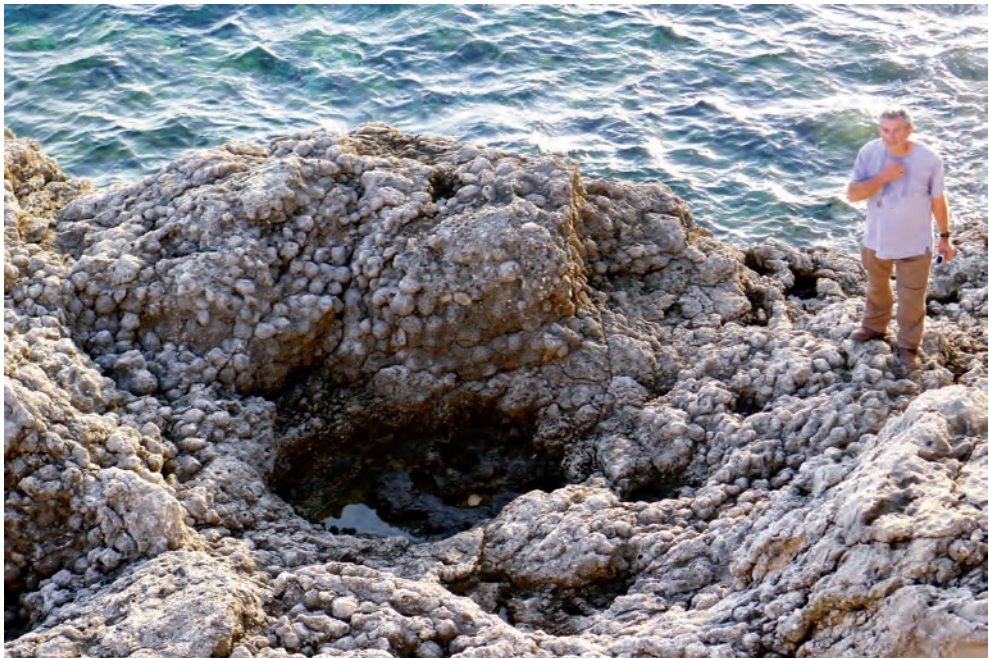
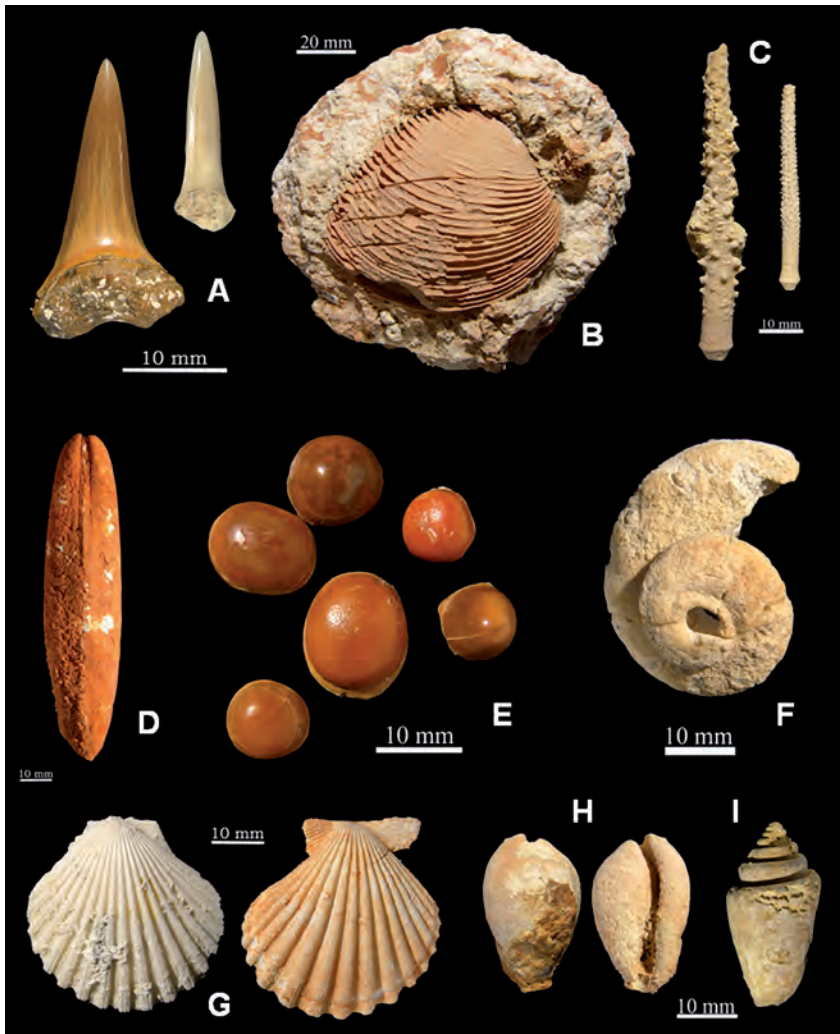
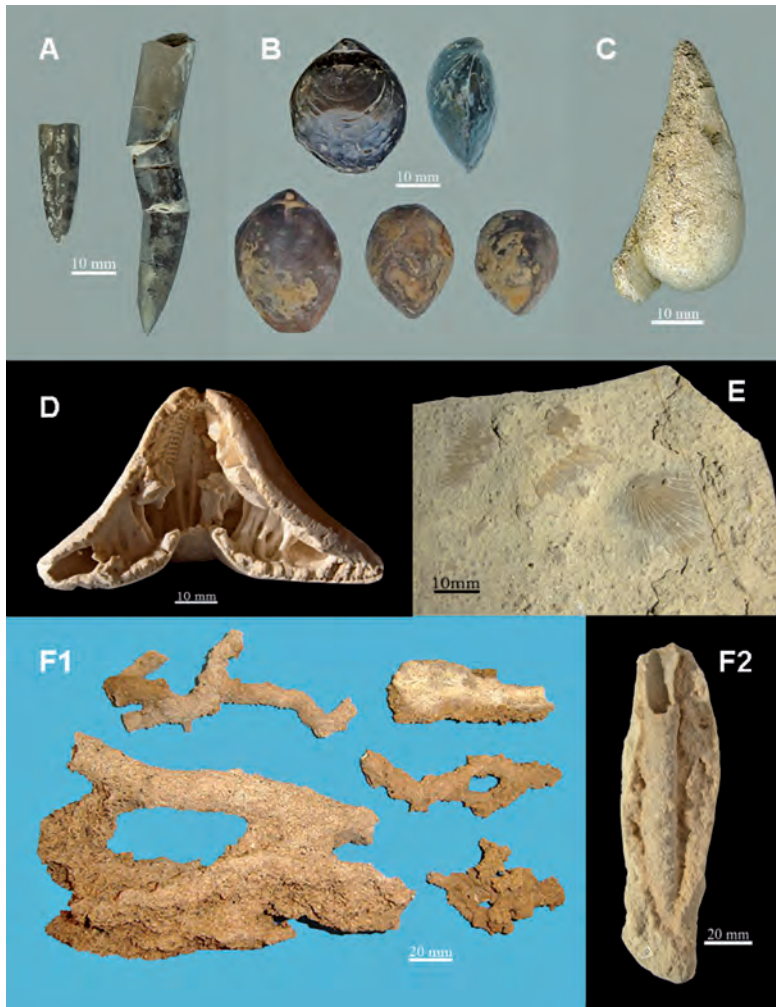

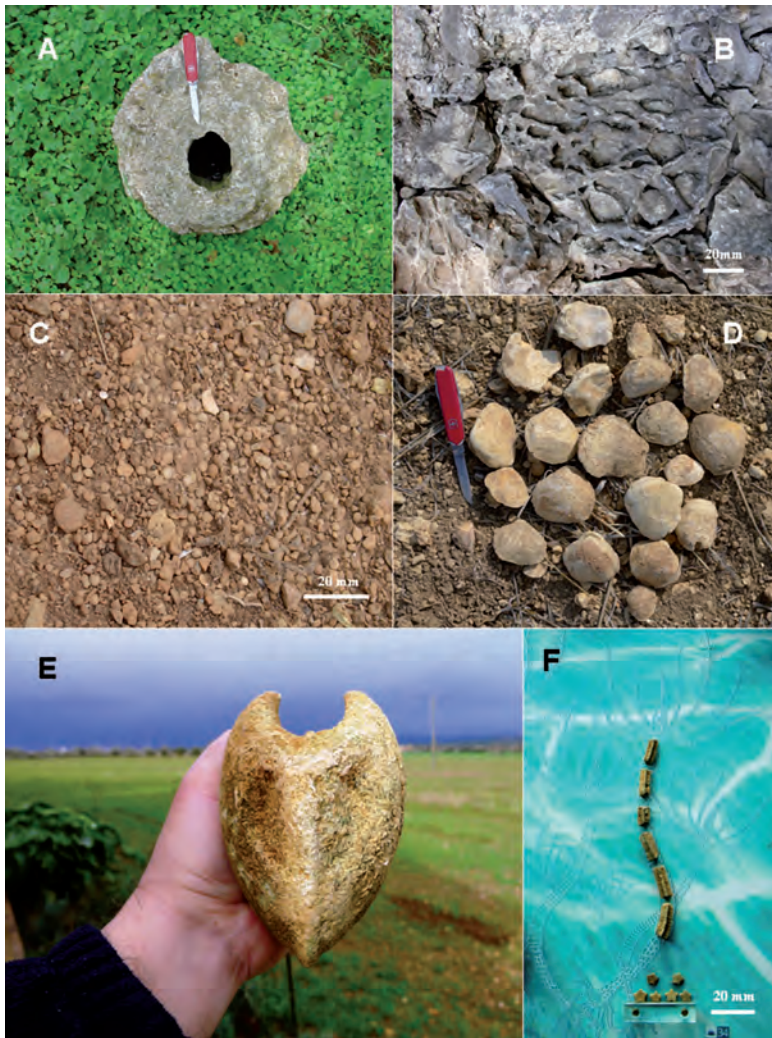
Fig. 2. *Taronges* (§58), bioconcrecions d'algues vermelles (rodolits) que han motivat els paleontotopònims de sa Punta i sa Pesquera de ses Taronges al litoral de Lluçmajor (Mallorca).

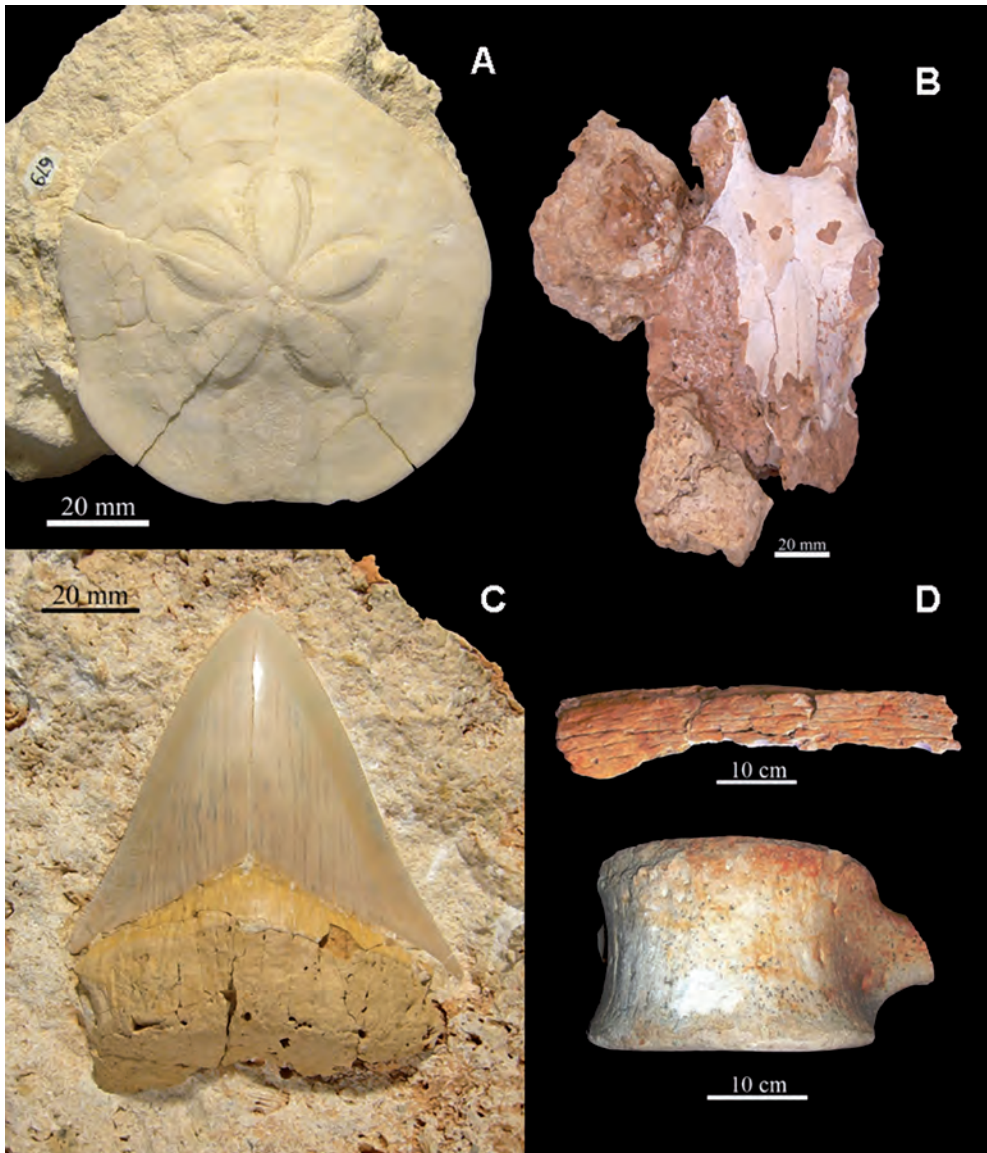
Làmina 1: A.- Llengües de pardal (§33), de passerell (§34) o de serp (§36) de Menorca, també denominades llengües (§31), esperons o esperons de gall (§27) a Mallorca: dents de taurons, *Isurus* sp. (la gran) i *Carcharias* sp. (la petita); B.- *Escopinya gravada* (§23): bivalve venèrid; C.- *Pedres judaiques* (§47): pues de bogamarins cidaroides; D.- *Dàtil* (§21): motlle intern del bivalve litòfag *Lithophaga lithophaga* (LINNAEUS, 1758); E.- *Pedres de calàpet* (§45), *ulls de perdiu* (§60) o *ulls de serp* (§61), també denominats *ulls de peix* (§59) a Mallorca: dents molariformes del peix fòssil *Sparus cinctus* (AGASSIZ, 1843); F.- *Banya de cabra* (§4): motlle intern d'un gasteròpode marí; G.- *Petxines* (§51), *rumeres* o *romeros* (§56), *vectigals* (§62) o *xels* (§64): closques de pectínids del gènere *Chlamys* RÖDING, 1798; H.- *Porcellana* (§53): gasteròpode cipreid (vista superior i inferior); I.- *Ballaruga* (§3): motlle intern d'un gasteròpode *Conus* sp. Tots els exemplars del Miocè superior de Menorca (fotos J. Quintana).

Làmina 2: A.- *Bales de moro* (§2) o *puntes de fletxa* (§54): rostre i fragment apical de belemnits del Dogger-Malm (Juràssic) de Son Mora Negri (Porreres), Mallorca (foto G. Mas); B.- *Perdigaias*, *perdigais* o *perdigoiés* (§49): *Terabratula davidsoni* HAIME, 1955 del Liàssic mitjà (Juràssic) de Sóller, Mallorca (Museu Balear de Ciències Naturals, foto G. Mas). A Menorca aquest tipus de fòssils es denominen *ametllons* (§1); C.- *Bombilla* (§8): motlle intern del lamel·libranqui *Clavagella* sp. del Pliocè de Calvià, Mallorca (foto G. Mas); D.- *Boca de peix* (§6): secció transversal d'equinoideu *Clypeaster portentosus* DESMOULINS, 1837, del Miocè superior de Menorca (Museu Diocesà de Menorca, foto J. Quintana); E.- *Petjades de la Mare de Deu* (§50): conjunt de valves del bivalve *Daonella lommeli* (WISSMANN, 1841) del Triàssic mitjà del Toro (Es Mercadal), Menorca (foto J. Quintana); F.- *Rels petrificades* (§55): 1. rizoconcrecions del Plistocè del Cap de Cavalleria, Menorca (foto A. Obrador), 2. traça fòssil en forma de tub corresponent a galeries excavades per organismes infaunals, del Miocè superior de Menorca (foto J. Quintana).

Làmina 3: A.- *Bomba* (§7): bioconstruccions fòssils de cianobacteris del Messinià (Miocè superior) de Campos, Mallorca; B.- Folre de *brescat* (§9): bioconstruccions fòssils de cianobacteris que han sofert una forta diagènesi, del Messinià (Miocè superior) de Sta. Eugènia, Mallorca; C.- *Llenties* (§37.i) de Mallorca o *monedes de pedra* (§39), les més grans: corresponen a Nummulits de l'Eocè mitjà de s'Alqueria (Santanyí), Mallorca; D.- *Copinyes* (§16) de «quan el mon va bullir»: acumulació de motlles interns de *Leporimetis lacunosa* (CHEMNITZ, 1782) del Miocè superior, en un sementer de sa Moleta (Vilafranca de Bonany), Mallorca; E.- Un *cor* (§19): vista lateral d'un motlle intern o *bessó* de rebliment d'un bivalve procedent de les calcarenites del Pliocè de la conca de Campos, Mallorca; F.- *Carretons de batre* (§13): fragments de tiges del crinoideu fòssil *Pentacrinus* sp. del Secundari de s'Aubi (Muntanya), Bunyola, Mallorca (Museu Balear de Ciències Naturals) (fotos G. Mas).

Làmina 4: A.- *Estrella de mar* (§28): exemplar fòssil d'un bogamarí *Clypeaster marginatus* LAMARCK, 1816, en el que destaca la seva cara superior amb les zones ambulacrals amb forma de pètals. Miocè superior de Menorca; B.- *Cap de benet petrificat* (§10): crani de *Myotragus balearicus* (BATE, 1909) del Plistocè de Menorca; C.- *Llengua de Sant Pau* (§35): dent del gran tauró fòssil *Carcharocles megalodon* (AGASSIZ, 1835-1837) del Miocè superior de Menorca; D.- *Peixots molt grossos* (§48): mandíbula i vèrtebra de grans cetacis misticets, del Pliocè, de Lluçmajor, Mallorca (A, B i C foto J. Quintana, D foto G. Mas).